

SLAVICA SLOVACA

Ročník 50 • 2015 • 1

SLAVISTIKA

SLAVICA SLOVACA

ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
A SLOVENSKÉHO KOMITÉTU SLAVISTOV

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:

Desislava Michajlova Atanasova, Mojmír Benža, Václav Čermák, Mária Dobríková,
Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková, Adriana Ferenčíková, Martin Hurbančík,
Jaromír Krško, Ján Lukačka, Šimon Marinčák, Zuzana Profantová, Imrich Sedlák,
Cyril Vasilík, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:

© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 31750940
© Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 30842913

OBSAH

P. ŽEŇUCH: Päťdesiat rokov slavistického publikáčného orgánu na Slovensku 3

ŠTÚDIE

J. KRŠKO: Lexikálne východiská starej slovenskej hydronymie z povodia Hornádu v slovanskom kontexte.....	6
P. ГОЛИК: Генеза слов'янської душі: рецепція кирило-мефодіївської спадщини в Галичині XIX- XX ст.....	14
B. МАКСИМЧУК: Індивідуально-авторські найменування небесних світил i явищ природи в словотворчості поетів Рівненщини.....	28

ROZHLÁDY

M. ВАШЕНКО: Хорватские земли в первой половине XIX в. в путевых заметках и письмах русских ученых.....	35
S. ZAVARSKÝ: Columba portans ramum olivae Prvé kroky vo výskume latinskej panegyrickej literatúry na Slovensku (Postrehy ku knihe Columba laureata od Eriky Juríkovej).....	41
L. LUKOVINY: Konštántin Filozof Solúnsky a jeho filozofia O prispevkoch K. Pavlovičovej	53
P. ZUBKO: Názvy a jazyk šarišských obcí pred rokom 1775	58

SPRÁVY A RECENZIE

I. RIPKA: Odišiel profesor Péter Király.....	74
M. VOJTEKOVÁ: Životné jubileum prof. PhDr. Júlie Dudášovej-Kriššákovej, DrSc.	75
N. HUBINSKÁ, M. STRYČKOVÁ, L. WILŠINSKÁ: Themes of Polemical Theology Across Early Modern Literary Genres / Polemicko-teologické témy v žánroch staršej literatúry	76
V. KOVÁČKOVÁ: DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska.....	79
T. BÁNIK: ŽEŇUCHOVÁ, K.: Zberka ľudovej prózy Samuela Cambala. Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku.....	82
S. VAŠIČKOVÁ: ŽEŇUCH, P.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии.....	83
E. DVORNICKÁ: Reprezentatívne dielo Ustava pre kultúru vojvodinských Slovákov (SKLABÍNSKÁ, M. – MOSNAKOVÁ, K.: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry).....	85
S. VAŠIČKOVÁ: KREJČI, K.: Literatúry a žánry v evropskej dimenzií. Nejen česká literatúra v zornenej poli komparatistiky	87
S. VAŠIČKOVÁ: KUCZYŃSKA, M. – STRADOMSKI, J. (eds.): Cyrylometodejski komponent kultury chrześcijańskiej Słowian w regionie karpackim. Hystoria, tradycje, odwołania. Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Vol. 8.....	89
L. KRÁLIK: BAPOT, Ж. Ж.: Исследования по русской и славянской этимологии	91
J. KREDATUSOVA: Aktyvní resursy súčasnej ukrajinskéj nominácií: Ideohrafičný slovník novoji leksyky / Aktívne zdroje súčasnej ukrajinskéj lexiky: Ideografický slovník novej lexiky	92
M. ROMAN: Neobvyklá encyklopédia (NEVRÝ, M.: Encyklopédia ukrajinskéj literatúry a kultúry).....	94
P. ŽEŇUCH: Zo správy o činnosti v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV za rok 2014.....	95
P. ŽEŇUCH: Zo zasadnutia Slovenského komitétu slavistov a pripravného výboru Druhého kongresu slovenských slavistov	98

ŠTÚDIE

JAROMÍR KRŠKO*

Lexikálne východiská starej slovenskej hydronymie z povodia Hornádu v slovanskom kontexte

KRŠKO, J.: Lexical origin of the old Slovak hydronyms from the Hornád river basin in the Slavonic context. *Slavica Slovaca*, 50, 2015, No. 1, pp. 6-13 (Bratislava).

The presented study deals with lexical origin of some hydronyms of the Hornád river basin which are compared to parallel names in other Slavonic languages.

Onomastic, hydronymy, Hornád watershed, oikonyms, Old Slavonic appellatives.

Slovenská onomastika sa môže pochváliť ďalším priblížením sa k naplneniu zámerov projektu Hydronymia Slovaciae, pretože na konci roka 2014 bola úspešne dokončená a vytlačená rozsiahla monografia *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu* (Goóšová, Chomová, Krško, 2014). Po spracovaní povodí Oravy, Turca, hornej časti Váhu, Kysuce, Dudváhu, slovenských prítokov Moravy, kompletného povodia Nitry, Hrona, slovenskej časti povodí Ipl'a a Slanej sa spracovaním rozsiahleho povodia Hornádu preklenula hranica východného Slovenska a slovenským onomastikom zostáva ešte spracovať približne 30% povodí, predovšetkým východnej časti Slovenska ako aj stredný a dolný tok Váhu spolu s priamymi prítokmi Dunaja.

Práve analýza historických podôb hydroným predstavuje výrazný vklad do historickej lexiky každého národa. Hydronymá totiž vo svojich názvoch ukrývajú lexiku, ktorá už buď neexistuje v aktívnej slovnej zásobe spisovného jazyka, alebo je dochovaná vo frazeologizmoch, prípadne v teritoriálnych nárečiach. Čiastočne sme tieto slová dokumentovali analýzou praslovanských apelatívnych základov ako motivantov v povodí Váhu (pozri Krško, 2009).

Aktuálne spracovanie povodia Hornádu postavilo autorov pred problém interpretácie niektorých názvov, predovšetkým veľkých tokov, ktoré môžu mať nielen slovanský, ale i predsvetoslovanský pôvod. Vychádzame pritom z názoru B. Varsika, ktorý správne uvažuje o tom, že ak „Marcus Aurélius bojoval v druhom storočí n. l. pri dolnom toku rieky Hrona a zapísal nám názov rieky ako *Granoua*, ktorý novoprichádzajúci *Slovenia* prevzali od predchádzajúceho obyvateľstva vo forme *Gron* (a podobne prevzali aj názov rieky Moravy), ľažko môžeme predpokladať, že by *Slovenia* neboli našli nejaké zvyšky starého predsvetoslovanského obyvateľstva aj pri dolných tokoch rieky Váhu, Nitry a Ipl'a. Ved' rieka Ipeľ vteká do Dunaja len niekoľko kilometrov východne od ústia rieky Hron do Dunaja.“ (Varsik, 1990, s. 7). Žiaľ, najstaršie doteraz nájdené zápisu najdlhšej slovenskej rieky – Váhu (podobne ako iných slovenských riek) pochádzajú zo začiatku

* Doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD., Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica.

12. storočia (1111 flumen *Vvaga*, 1113 aqua *Vvac*), teda až z obdobia prítomnosti Slovanov v tomto priestore. V doterajších historických výskumoch máme preto z predslovanského obdobia najzreteľnejšie preukázaný len zápis rieky Hron v už spomínanom zápise rímskeho cisára Marca Aurélia z obdobia rokov 166 – 180 (pozri aj Krško, 2008, s. 78 – 80). Ďalším argumentom B. Varsika o predslovanskom pôvode viacerých veľkých vodných tokov Slovenska je ich nejasná a nejednoznačná etymológia, na rozdiel od menších vodných tokov, v ktorých dominuje predo-všetkým všeslovanský apelatívny základ.

Aj názov rieky Hornád ponúka viacero interpretácií, medzi ktorými sú aj etymológie vy-chádzajúce z predslovanských základov. Hornád pramení pod vrchom Jedlinská (1050 m n. m.) v Nízkych Tatrách západne od obce Vikartovce a územie Slovenska opúšťa juhovýchodne od Košíc v katastri obce Trstené pri Hornáde, pričom ešte niekoľko kilometrov tvorí prirodzenú štátну hranicu, napokon ústi v Maďarsku, južne od Miškolca, do rieky Slanej. Celková dĺžka Hornádu je 286 km, povodie na Slovensku je dlhé 193 km. Najstaršie historické zápisu Hornádu pochádzajú až zo začiatku 13. storočia – v roku 1200 je zapísaný ako *fl. Honrat, Honrad*, roku 1230 ho listiny spomínajú v podobe *fl. Harrad*, roku 1232 *fl. Homad, Hornad* atď. Pre interpre-táciu pôvodného lexikálneho východiska, či ide o slovanské alebo predslovanské apelativum, je dôležité, že nemáme dochovanú podobu s g (teda **Gonrad*). Nepredpokladáme, že názov pochá-dza z maďarčiny, pretože územie povodia Hornádu obsadili najprv prichádzajúci Slovania a až o niekoľko storočí sa dostávajú na územie jeho dolného toku maďarské kmene, ktoré sa postupne posúvajú aj na sever, teda do strednej časti Hornádu. Keby sme priupustili slovanskú motiváciu, napriek tomu, že zápis je až zo začiatku 13. storočia, teda z obdobia, v ktorom už prebehla zmena g > h, maďarčina by pôvodnú podobu určite dochovala, podobne ako je tomu pri hydronymach Váh – maďarsky Vág, Hron – maďarsky Garam atď.

Pôvodom názvu Hornád sa zaoberal už *Anonymus*, z pera ktorého pochádzajú dva najstaršie názvy *Honrat, Honrad* a podľa jeho názoru názov existoval už pred príchodom Maďarov do povodia hornej Tisy, čím vylúčil pôvod z maďarčiny. Ďalší historici a jazykovedci sa zaoberali teóriami o latinskom pôvode – napríklad J. Hradský predpokladal, že podoba *fluvius Conra-di* znamená Konradovu rieku, čo by však nedokazovalo jej latinský pôvod. Viaceré etymológie sa prikláňali ku germánskemu (teda predslovanskému) pôvodu – napríklad maďarský akademik S. Borovszky uvažoval o germánskom prapôvode názvu, pričom za východiskový tvar považoval podobu *hornath* – rohovitý, oblúkovitý, čo by prenesene znamenalo, že rieka má kľukaté koryto. J. Melich sa v roku 1917 pokúsil vysvetliť pôvod názvu vývinou relatívnu chronológiu, pri-čom predpokladal takéto podoby: *Chonrád/Chonrát > Honrád/Honrát; Chornád/Chornád > Hornád/Hornát > Harnád/Harnát > Hernád/Hernát > Hernád/Hernát*. Z maďarského tvaru *Honrád* vznikla slovanská podoba *Hornád*, z prvotnej podoby *Chonrát* sa utvoril nemecký tvar *Kunert*, latinský variant *Conrada* má podľa neho pôvod v podobe *Chonrád*. Nemecké varianty *Chonrad* a *Chornad* sa snažil vysvetliť J. Štolic (1951), ktorý ich pôvod vysvetľoval z nemeckých foriem *Corrad, Conrada, Kunrad*, ale tieto podoby záviseli od národnosti pisára. J. Štolic však reprezen-tuje skupinu názorov, že názov Hornád je slovanského pôvodu a k etymológiu sa dostał kritikou názoru J. Martinku, ktorý pri výklade hydronyma vychádzal z praslovanského základu **gъrnъ*, ktorý sa po zmene g > h zmenil na základ *hrn-* (> *hrnút*). Podľa J. Martinku „... práve voda pred-stavuje živel, ktorý sa na svahu neprestajne hrnie, preto hrn znamená vodu, ktorá neteče pomaly, ticho, lež sa hrnie“. Neskôr ku kmeňu *hrn-* pridal J. Martinka príponu *-ad* (pôvodne *-adb*), z čoho dostał tvar *gъrnad* – v slovenskom tvari *hrnad* – a podľa neho toto slovo znamená viac spojených hrnov, teda rieku s viacerými korytami či ramenami. J. Štolic (1951) odmietol Martinkov výklad s tým, že názov by následne vošiel do maďarského jazyka s hľáskou g, pretože maďarčina pre-

berá pôvodnú protohlásku, tak ako prevzala od Slovanov iné slová a názvy do konca 12. storočia (*sluha* (< *sluga*) – *szolga*, *hospodár* (< *gospoda*) – *gazda*, *Hlohowec* (< *Glogovčec*) – *Galgócz*, *Váh* (< *Vág*) – *Vág*, *Hron* (< *Gromb*) – *Garam...*). Podľa J. Štolca pôvodná slovenská forma názvu tejto rieky bola *Chornad* a svoju teóriu podporil fonetickou podobou mena rieky v spišských nárečiach, v ktorých sa čiastočne nerozlišuje a čiastočne rozlišuje protiklad ch : h. Obidve teórie – J. Martinku a J. Štolca – odmietol Š. Ondruš (1986), ktorý prišiel s novou teóriou o pôvode názvu Hornád. Podľa Š. Ondruša sa názov vyvinul z predhistorického názvu *Gormb Gradb*, čo bolo pôvodné pomenovanie Horných Košíc. Motiváciou staršej formy *Gonrad* bol podľa Ondruša výskyt mnohých slovansko-slovenských hradísk v oblasti dolného a stredného toku rieky. Kompozitná forma *Gonrad* vznikla univerbizáciou v 10. storočí a po zmene *g > h* sa v 12. storočí utvorila podoba *Hornád*. Ondrušova interpretácia vyvolala ostrú polemiku najmä s V. Uhlárom (1988), ktorý namietal voči Ondrušovmu kompozitu *Gorngrad* a argumentoval tým, že takáto zloženina sa v hydronymii nevyskytuje a že názvy vôd častejšie motivujú názvy osád a hradov, ale iba výnimcoľne sa vyskytujú malé, nie príliš významné hydronymá obsahujúce v názve apelatívum hrad. Pri takom významnom toku, akým Hornád bezpochyby je, však takúto motiváciu V. Uhlár vylúčil. Druhým polemickým názorom k výkladu Š. Ondruša bolo vyjadrenie historika B. Varsíka, ktorý sa podrobne zaoberal osídľovaním východného Slovenska. Podľa B. Varsíka sa Horné Košice (*terra Superior Cassa*) nikdy v minulosti neoznačovali ako *Gorngrad* a na ich území nebola žiadna osada, podľa ktorej by sa mohla rieka takto menovať. Vo svojej monografii venovej slovenskej hydronymii (Varsík, 1990) vyslovil názor, že názov rieky Hornád existoval pred 10. storočím, teda v čase príchodu Maďarov do karpatskej kotliny, pričom maďarské kmene, ktoré sa dostali do kontaktu so slovanským etnikom v dolnom toku Hornádu, prevzali toto pomenovanie od Slovanov, o čom svedčia prevzatia menších (a teda menej významných) vodných tokov v jeho povodí. Zároveň však zdôraznil, že aj Slovakia sa museli pri svojom stiahovaní dostať do kontaktu s pôvodným (predslovenským) obyvateľstvom v oblasti Hornádu, či už v jeho dolnom, strednom alebo hornom toku, pretože rieka Hornád je významným a rozsiahlym tokom. Voči Varsíkovým názorom o možnom predslovenskom pôvode názvu Hornád sa odvolał Š. Ondruš (1998, s. 286), ktorý sa v novšej interpretácii tohto hydronyma priklonil k motivácii praslovenským apelatívom *gora*. Vychádzal pritom z poznania, že Hornád pramení pod Kráľovou hoľou vo výške 1050 m n. m. a v slovenskej hydronymii sa často vyskytuje pomenovanie pramenných častí apelatívami označujúcimi rôzne geomorfologické objekty. Podľa tohto názoru pomenovanie Hornád vzniklo z apel. *hora (gora)* – to z adjektíva *horný* (*gor-ъn-*) k čomu sa pripojila prípona *-at:-ad*, v predhistorickej rekonštrukcii teda *Gorъn-ad*, *Gornad*. M. Majtán (1996, s. 137 – 138) zdôrazňuje, že oblasť Karpát bola pred príchodom Slovanov osídlená inými etnikami, ktoré mali svoje vlastné názvy na označenie veľkých vodných tokov. Slovakia ich mohli prevziať, ale tie sa postupne adaptovali a ďalej sa vyvíjali ako slovanské názvy.

Najnovší názor o pôvode názvu Hornád pochádza od A. Goótsovej, ktorá pripúšťa, že „na pôvod názvu rieky Hornád možno nazeráť aj iným spôsobom. Vychádzajúc z Melichovej koncepcie z roku 1917 by sme uvažovali o najstaršej podobe *Chonrád*, ktorá sa v dostupných prameňoch sice vyskytla iba raz (v roku 1245). Melichom navrhovaný vývin názvu *Chonrád > Hornád* by nadobudol svoje opodstatnenie s vysvetlením, že názov neprešiel prirodzeným vývinom v slovenskej reči, to značí, že nedošlo k zmene *g > h* ako v prípade názvu rieky Hnilec, ktorý prichádzajúci hostia prevzali ešte v jeho najstaršej podobe (*Göllnitz*). Opierajúc sa o Varsíkov výklad maďarského názvu osady Harnóc nachádzajúcej sa na strednom toku rieky Slanej, kde sú takmer všetky miestne, chotárne a vodopisné názvy slovanského pôvodu (pozri bližšie Varsík, 1972, s. 197 – 201) zhodne uvádzame, že v tomto prípade by došlo k zmene *ch > h*. Okrem toho,

v tom čase nebola ešte na Slovensku ustálená laryngála *h* a je nevyhnutné vziať do úvahy zmenu trenej veláry *ch*, hrtanového *h* a ich splývanie na východnom Slovensku (Krajčovič, 1988, s. 62). Splynúť mohlo *h* s *ch* alebo opačne, tento jav sa vykladá ako dôsledok kontaktu domáceho obyvateľstva s príslušníkmi tých jazykov, ktoré konsonant *h* alebo *ch* nemajú. Na území východného Slovenska by do úvahy prichádzal vplyv maďarčiny, ktorá nedisponuje konsonantom *ch*. Nemožno vylúčiť ani to, že ide o jav domáci, pretože staré veláry *ch* : γ si vo zvukovej realizácii boli blízke.“ (Goóťová – Chomová – Krško, 2014, s. 168).

Najroziahlejším prítokom Hornádu je 129 kilometrov dlhá rieka Torysa, ktorá pramení v Levočských vrchoch pod vrchom Škapová, a do Hornádu ústi južne od obce Nižná Hutka v Košickej kotlinе. Medzi najstaršie dochované zápisu patria *riv. Torycha, riv. Thorycha* (1247), *fl. Tharcha, Tarcha* (1248), *fluv. Tarcha* (1249), *fluv. Taarcha* (1261), *meatus Tarcha, Tarchauye* (1284) atď. Ani pôvod názvu Torysa nie je celkom jasný a existuje niekoľko možných výkladov. V. Šmilauer (1932, s. 406) dáva názov Torysa do súvislosti s maďarským tvarom *tarts* vo význame *strmý, vysoký breh*, prípadne ho spája so slovom *tarcsa* s významom *pestrý*. Pripúšťa aj motiváciu s významom *trhajúci*, ktorý sa nachádza v rusínskom nárečovom základe slov *tor, ter, trt*, či v gótskom *tair+iza* a keltskom *thor+iza* (tu to znamená *horská voda*). V publikácii *Zeměpisná jména Československa* (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982) sa pôvod názvu vysvetľuje indoeurópskym (resp. staroindickým) koreňom *tāhar* vo význame *prenikavý, hlučný*. Podľa tejto motivácie (hluk vody) na Slovensku vznikli aj iné názvy vodných tokov – Revúca, Orava, Hučava atď. K pôvodu názvu Torysa sa vyjadril aj B. Varsik (1990), ktorý sa domnieva, že názov *Torysa* pochádza ešte z obdobia pred príchodom Slovanov na toto územie. Zdôrazňuje však, že názov Tárca prevzali Maďari od Slovákov a (pôvodne) slovenský názov prešiel do maďarčiny takto: *Torysa* > *Tarsa* > *Tárca*, pričom v maďarskom názve vypadla jedna hláska (pravidlo tzv. ubúdania samohlások) a neskôr došlo k zmene pôvodného *s* na *c* (*s* > *c*). M. Majtán (1996) pripúšťa dve možnosti výkladu názvu Torysa – prvú možnosť vidí v balto-slovanskom základu *tor-* vo význame *hovorit', tárat'* (ide o rovnakú motiváciu ako pri staroindickom korení *tāhar*). Druhým možným výkladom (ale podľa M. Majtána menej pravdepodobným) je motivácia praslovanským základom **terъ-, čomu zodpovedá slovenské triet', *torъ-* vo význame *stopa* (z toho vzniklo sloveso *torovať* – robiť stopy – pozri aj Machek, 1968, s. 648). Práve druhú možnosť etymologického výkladu názvu Torysa, teda z psl. základov **terъ-, *torъ-* podporuje O. P. Karpenková (2003), ktorá píše: „praslov'янське відієслівне безсуфіксальне ім'я **torъ-/tarъ-*, пробита, прокладен дорога' продовжує укр. *торъ* ‚уїждена, уторована дорога', *тор* ‚слід, колія', рос. діал. *тор* ‚уторований шлях', бlr. діал. *тар* ‚місця, де ходить пором'; ,пліт'; пор. стблр. *тара* ‚пором', *тóрак* ‚мисце, де постійно ходять фіри', *тор* ‚санний слиз; прокладена протоптана дорога на снігу'. (Карпенко, 2003, s. 247). V. Machek uvádza vo svojom etymologickom slovníku aj moravské nárečové slová *šuteřice, šutořica, sotoreň* vo význame „*fujavica*“ (Machek, 1968, s. 631). O. P. Karpenková tieto moravské dialekty takisto spája s praslovanským základom **terъ-, *torъ-* (Карпенко, 2003, s. 247). Z uvedeného vyplýva, že motiváciou hydronyma Torysa by mohla byť silná voda vytvárajúca výraznú stopu v tráve, pôde.

Dôležitým pravostranným prítokom Hornádu je Hnilec, ktorý pramení v katastri Liptovskej Tepličky a po takmer deväťdesiatich kilometroch sa vlieva do vodnej nádrže Ružín pri Margecanech (pôvodne sa vlieval priamo do Hornádu). Napriek tomu, že pôvod názvu je etymologicicky jasný, najstaršie historické zápisu zachytávajú jeho postupné preberanie etnikami, ktoré sa usadili pri jeho toku – 1243 *Gulnych, Gulnuch, Gunucz*, 1246 *fl. Gylnych*, 1255 *fluvius Gylnoch*, 1277 *fl. Kylnycz*, 1280 *fl. Gelnicz* atď. Pôvodný názov tohto toku bol *Gnilec*, ale po 12. storočí (po zmene hlásky *g* > *h*) sa jeho podoba zmenila na *Hnilec*. Prichádzajúci nemeckí hostia, ktorí sa usadili

v jeho povodí, prevzali slovanský názov ešte pred zmenou hlásky *g* na *h*, a upravili ho podľa jazykových zákonitostí svojich nárečí. Takto vznikli nemecké varianty *Göllnitz*, *Göllnitz Bach* a maďarská podoba *Gölnicz patak*. Názov *Hnilec* bol motivovaný pomalým tokom, v ktorom zahnívají splavené zvyšky lístia a trávy. Hydronymum vzniklo z adjektíva *hnily* – to z praslovanského základu *gnilъ- (tento praslovanský koreň ako motivant hydroným analyzuje napr. V. P. Šuľhač, 1998, s. 96) – porovnaj napr. aj názvy *Gnila Barycz* v povodí Warty (Wolnicz–Pawłowska, 2006, s. 54), *Гнилая Гнилая Луна* (Вербич, 2007, s. 21) *Гнилая* (Вербич, 2013, s. 54)...

Posledným významným prítokom Hornádu na slovenskom území je takmer päťdesiatkilometrová Olšava, ktorá pramení severozápadne od vrchu Vyšná Obadová a do Hornádu ústi ako jeho ľavostranný prítok severne od obce Ždaňa. Aj tento názov patrí do skupiny s jasou motiváciou a vyskytuje sa vo všetkých slovanských jazykoch, pričom svoju podobu nadobúda podľa príslušných nárečových alebo jazykových podôb. Najstaršie historické doklady na túto riečku pochádzajú z roku 1282, keď sa spomína ako fl. *Elsoa*, r. 1299 fl. *Ilsua*, 1311 fl. *Ilsua*, 1337 fl. *Ilsua*, 1370 fl. *Olswa* atď. Názov *Olšava* (variant *Olša*) pochádza z praslovanského apelatíva *olbcha – olša, jelša (bot. jelša lepkavá, *Alnus glutinosa*) a označuje potok, ktorého brehy sú porastené jelšami. Maďarské podoby, ktoré sa používajú v etnicky zmiešanom území (*Ósva*, *Ilsva*) vznikli nasledovne: *Ósva* < *Olsva* < *Olšava*; *Ilsva* < *Jolsva* < *Jalšava* (Šmilauer, 1932, s. 142). Podobné názvy v poľskej hydronymii dokladá napr. J. Duma (2010, s. 166 – 167) z povodia Warty – *Olszewska*, *Olszowa Struga*, *Olszyna*, *Olszynka*, E. Wolnicz–Pawłowska (2006, s. 125 – 127) – *Olchówka*, *Olesia*, *Oleśnica*, *Olszewka*, *Olszyna*, *Olszyny*. V ukrajinskej hydronymii vznikli s týmto motivantom hydronymá *Вільшанка*, *Вільшінка* (Вербич, 2007, s. 18), *Ольшанка*, *Вільха*, *Вільхова* (Карпенко, 2003, s. 214 – 215), praslovanské apelativum *olbsa v slovanskej hydronymii analyzuje napr. V. Šuľhač (1998, s. 191).

Pravostranným prítokom Hnilca je aj takmer dvadsaťkilometrový Smolník prameniaci v katastri obce Úhorná a ústiaci do Hnilca v osade Mnišek nad Hnilcom. Najstaršími dochovanými podobami názvu sú *Sumulnuk*, *Sumulunk*, *Sajmulnuk*, *Seumulnuk*, *aqua Sumulnuk* z roku 1243, fl. *Zumulnukfew*, *fluvius Zumulnukfeu* z roku 1255, fl. *Smolnyk* z roku 1287, fl. *Szmolnynk*, *Szmolnyk*, *Szmolnyek*, fl. *Szmolnyk* z roku 1290 atď. Podľa názoru A. Goótšovej „názov *Smolník* (nemecký variant *Schmölnitz*, maďarský variant *Szomolnok*) bol motivovaný lokalizáciou toku a vznikol z oj-konyma *Smolník* (< adj. *smolný*, psl. **smolnъ* + subst. suf. -*ik*)“ (Goótšová – Chomová – Krško, 2014, s. 357). V. Šmilauer poukazuje len na motiváciu, že ide o „potok vytekajúci zo smolných lesov“ (Šmilauer, 1932, s. 465) a jeho slová skôr poukazujú na motiváciu miestom, kde potom pramení alebo ktorým preteká. Pokial by sme však uvažovali o motivácii ojknymom, názov osady by bol označením tzv. služobníckej osady, ktorým venoval v minulosti pozornosť najmä R. Krajčovič (pozri napr. Krajčovič, 2005). Ten pri názve osady Smolník uvádza, že názov je „utvorený od apelatíva *smola* príponou miesta -(*n*)ik, t. j. podľa miesta, kde sa vyrábala smola. Zo záznamov zložených s prídavkom *baňa* (zápis osady z roku 1332 je *Somolnokbanya*, r. 1375 *Smolnykbanya* – pozn. J. K.) je zrejmé, že smolu obyvatelia Smolníka vyrábali pre potreby baníkov hlavne na výrobu smolníc, smolných fakieľ na osvetlenie podzemných banských chodieb a podzemného pracoviska baníkov.“ (Krajčovič, 2005, s. 172). Oporu tohto názoru nachádzame aj v tvrdení B. Varsika (1990, s. 127), ktorý sa vyjadril, že názov Smolník je slovanského pôvodu a pochádza zo slova smola. „Maďari prevzali názov priamo od Slovanov, keď prišli s ním do kontaktu už v 12. storočí pri prenikaní do horného toku rieky Slanej na Spiš. Názov prešiel prirodzeným vývinom do maďarčiny takto: *Smolník* > maď. *Szmulnuk* > *Szumulnuk*.“ (Varsik, 1990, s. 127). Motiváciu výskytom stromov, z ktorých sa získovala smola (predovšetkým borovica, smrek, ale aj breza) zachytávajú aj iné slovanské hydronymá – *Smolnica* (Duma, 2010a, s. 225), *Smolna*, *Smolnica* (Wolnicz–Pawłowska,

2006, s. 178), *Смόлењь*, *Смόлигівка*, *Смόлинка*, *Смόлівка*, *Смолявиця*, *Смоляж* (Карпенко, 2003, s. 52), *Смільна* (Вербич, 2007, s. 71), *Смоловиця* (Шульгач, 1998, s. 251).

Spoločné praslovanské východiská sú prítomné aj v hydronymách *Slatvinka* (ľavostranný prítok Hornádu) a sekundárne aj v názve *Slatinský potok*. Názov *Slatvinka* (v miestnom nárečí *Slacvinka*) bol motivovaný povahou prameniska, ktoré tvorí množstvo minerálnych prameňov. Východiskom bolo psl. apelatívum **soltvina*, ktoré označovalo „močaristé, barinaté miesto, rašelinisko, zamokrenú lúku“ (Majtán, 1996, s. 37 – 38). Paralely nachádzame v mnohých slovanských hydronymach – ukrajinské *Солотвіна* (Шульгач, 1998, s. 252), poľské *Słotwina* (Wolnicz–Pawlowska, 2006, s. 31), slovinské *Slatina*, *Slatinski*, *Slatna*, *Slatenik* (Bezlaj, 1961, s. 198), bulharské *Слатинътъ*, *Слатина*, *Слатината* (Иванова, 2009, s. 337). V južnoslovenských jazykoch má však apelatívum *slatina*/*slatvina* význam „*slaný minerálny prameň*“, s čím korešponduje aj slovenský význam *medokýš*, *šťavica*. Táto motivácia je sekundárne prítomná aj v hydronyme *Slatinský potok* (ľavostranný prítok Hornádu pretekajúci cez kataster obce Slatvina). Sekundárne preto, lebo apelatívum *slatvina* sa primárne proprializovalo na osadný názov *Slatvina*, ktorý neskôr motivoval názov vodného toku pretekajúceho jeho územím.

Slané pramene (nie však vo význame mineralizované, ale priamo obsahujúce sol') sa stali motivujúcim činiteľom pri názvoch slovenskej osady Sol', v blízkosti ktorej vznikla v 11. až 12. storočí maďarská osada Sovar a v 16. storočí vznikla nedaleko soľných baní banícka osada Soľná Baňa, z ktorých sa neskôr vytvorila osada Solivar¹. *Soľný potok* bol motivovaný lokalizáciou k obci *Sol'* a hydronymum *Solivarka* (variantný názov Soľného potoka) bolo motivované ojknonymom *Solivar*. Dôležitosť územia v okolí Prešova, kde sa ťažila soľ, potvrdzuje aj názov rieky *Slaná* (nadradený toku Hornádu), pretože viacerí jazykovedci i historici vyslovili názor, že motiváciou názvu Slaná bola soľná cesta, po ktorej sa soľ vozila (prípadne splavovala) na západ do centra Veľkomoravskej ríše (pozri Varsik, 1990, s. 91; Krajčovič, 2005, s. 194). Slovanské paralely nachádzame napr. v poľštine – jazero *Slone*, rybník *Solnik* (Wolnicz–Pawlowska, 2006, s. 333, 334), *Jezioro Soleckie, Solec* (Duma, 2010b, s. 342), v slovinčine *Solenica, Solina, Soline, Solnica, Solnice, Solna Glava, Solniški Žleb* (Bezlaj, 1961, s. 207), v ukrajincine *Solona* (Šmilauer, 1970, s. 167).

Spoločným slovanským motivantom pri tečúcej vode s väčším spádom bolo okrem iných apelatív aj praslovanské apelatívum *sopot'*, ktoré označovalo *vodopád, šumiacu vodu*. V povođí Hornádu sme zaznamenali názov *Sopotnica* s novším variantným názvom *Sopotnický potok*. Takto motivovaný vodný tok je napríklad v Slovinsku *Sopota*, *Sopot*, *Sopotes*, *Supot* (Bezlaj, 1961, s. 207), v Poľsku existuje prímorské mesto *Sopot*, vodný tok *Sopoty* (Šmilauer, 1970, s. 167), apelatívum *sopot* má však v poľštine význam *prameň*. Medzi bulharskými hydronymami sme zaznamenali názvy *Cònym*, *Cònom*, *Cònotъ* (Иванова, 2009, s. 338), *Cònom*, *Cònotница* (Първанова-Гърошел, 2011, s. 220).

Významným ľavostranným prítokom Hornádu je *Levočský potok*, ktorý má dĺžku 27 kilometrov. Jeho etymológiu sa v minulosti zaoberalo viacero jazykovedcov. Grécke, keltské, nemecké, latinské a maďarské etymológie sumarizuje V. Šmilauer (1932, s. 397), sám však vyslovuje názor, že pôvod názvu je nejasný. Sám fakt, že Levočský potok priteká do Hornádu z ľavej strany, za prvotný motivačný činitel' považoval napr. I. Kniezsa. B. Varsik neuvažuje o východiskovom adjektíve *ľavý*, ale priamo o tvare *ľovoča*. Podľa neho „názov prevzali Maďari od Slovanov a maďarský názov Lőcse sa vyvinul z názvu Levoča podobne, ako sa názov Rôcke vyvinul zo slovanského názvu Revúca. Do nemčiny prešiel slovanský názov ako *Leutscha*“

¹ Názov *Solivar* však nemá oporu v slovanských služobníckych osadách typu *Medovarce*, ale ide o názov existujúci v rokoch 1927 – 1970 (potom sa obec Solivar pričlenila k Prešovu).

(Varsik , 1990, s. 131). J. Stanislav (2004, s. 269) odvodzuje názov *Levočský potok* od ojknoma *Levoča*, ktoré bolo motivované osobným menom *Levok* (osada Levoča by sa dala preložiť ako „*Levkova ves*“), pripúšťa však aj motiváciu adjektívom *lěva* vo význame *lavá*. R. Krajčovič (2011) sa domnieva, že názov vznikol zo starého slovanského apelatíva *lěvoča* (podobne ako B. Varsik), ktoré označovalo „často zalievaný priestor povodňami, najmä po dlhodobých dažďoch, v čase topenia snehu a pod.“ (Krajčovič, 2011, s. 354-355). Ke etymologickému východisku adjektívom *lavý* sa napokon prikláňa aj A. Goótšová (2014, s. 249).

Analyzované názvy vybraných hydroným slovenského povodia Hornádu potvrdzujú kontinuitné osídlenie oblastí Slovenska a aj v súčasnom jazyku sú tieto názvy živé, hoci čiastočne desémantizované – o tom napokon svedčí aj množstvo variantných interpretácií názvov predovšetkým starých a významných vodných tokov. Pestrejší a celistvejší obraz praslovanských apelatívnych východísk – motivantov slovenských vodných tokov získame po zozbieraní a dôkladnej analýze diachrónnej hydronymie všetkých slovenských tokov v rámci projektu Hydronymia Slovaciae. Tu sa otvára priestor pre komparáciu doteraz analyzovanej hydronymie ostatných slovenských štátov – Čiech, Poľska, Ukrajiny, Bieloruska, Ruska, Slovinska, Srbska...

Literatúra

- Bezlaj, F.: Slovenska vodna imena. II. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1961. 354 s.
- Duma, J.: Zuflüsse zur unteren Oder und zur Ostsee bis zur Persante (Nazwy dopływów dolnej Odry oraz Bałtyku po ujście Parsęty). Hydronymia Europaea. Hrsg. Von W. P. Schmid. Lieferung 4. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988. 120 s.
- Duma, J.: Gewässernamen im linken Zuflussgebiet der Weichsel zwischen Pilica und Brda. Hydronymia Europaea. Tom 14. Hrsg. von W. P. Schmid, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999.
- Duma, J.: Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza z całym dorzeczem Pilicy. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1999. 199 s.
- Duma, J.: Nazwy wodne w dorzeczu Warty. Od Prosny po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci). Część I.: Nazwy rzek. Warszawa: Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2010(a). 298 s.
- Duma, J.: Nazwy wodne w dorzeczu Warty. Od Prosny po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci). Część II.: Nazwy jezior. Warszawa: Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2010(b). 458 s.
- Goótšová, A.: Motivačné činitele hydroným v Slovenskom raji. In: Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia Prešov 12.-14. septembra 2011. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 231 – 239.
- Goótšová, A. – Chomová, A. – Krško, J.: Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu. 1. vyd. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Univerzity v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2014. 550 s.
- Chomová, A.: K hydronymii povodia Torysy. (K variantnosti a polyonymii v pomenovaní tokov z povodia Torysy). In: Mnohotvárnosť a specifickosť onomastiky. IV. česká onomastická konference. 15. - 17. září 2009, Ostrava. Sborník příspěvků. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě; Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010, s. 198 – 205.
- Chomová, A.: Synchrónno-diachróne parametre posesívnosti v slovenčine. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011. 278 s.
- Иванова, Н.: Местните имена в Луковитско. Велико Трново: Великотрновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 2009, 405 с.
- Карпенко, О. П.: Гідронімікон Центрального Полісся. Київ: Інститут української мови НАН України, 2003. 317 с.
- Krajčovič, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1988. 343 s.

- Krajčovič, R.: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005. 230 s.
- Krajčovič, R.: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (30). In: Kultúra slova. ISSN 0023-5202, 2011, roč. 45, č. 6, s. 353-361.
- Krško, J.: Hydronymia povodia Hrona. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008. 351 s.
- Krško, J.: Praslovanské apelatíva ako motivanty hydroným povodia Váhu. In: Slavica Slovaca, roč. 44, 2009, č. 1, s. 13-23.
- Lutterer, I. – Majtán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Praha: Mladá fronta, 1982. 376 s.
- Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia, nakladatelství ČSAV, 1968, 866 s.
- Majtán, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. 1. vyd. Bratislava: VEDA, 1996. 191 s.
- Marek, M.: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku. Martin: Matica slovenská, 2006. 520 s.
- Martinka, J.: Pôvod a význam mena rieky Hornád. In: Linguistica Slovaca I. Bratislava: Slovenská učená spoločnosť, 1941. s. 89-102.
- Ondruš, Š.: Meno rieky Hornád je slovansko-slovenské. In: Slovenská reč, roč. 51, 1986, č. 4, s. 234-240.
- Ondruš, Š.: Podľa čoho majú meno rieky Hornád a Hron? In: Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 1998, roč. IV. + 114, č. 7 – 8, s. 284-288.
- Ondruš, Š.: Odtajnené trezory slov. Zv. 1. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2000. 240 s.
- Първанова-Гърощел, Е.: Топонимията на Карловско. Велико Трново: Великотрновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 2011, 259 с.
- Šmilauer, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy, 1932. 564 s. + 3 s. příloha.
- Šmilauer, V.: Příručka slovanské toponomastiky. 1. vyd. Praha: Academia, 1970. 216 s.
- Štolc, J.: O pôvode mena rieky Chornad-Hornad. In: Jazykovedný sborník V. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951. s. 152-167.
- Шульгач, В. П.: Праслов'янський гідронімний фонд. Фрагмент реконструкції. Київ: НАН України, Інститут української мови, 1998. 368 s.
- Uhlár, V.: Z hydronymie Slovenska – názvy Poprad a Hornád. In: Onomastický zpravodaj ČSAV. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1988, s. 124-128.
- Varsik, B.: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov. Bratislava: Veda, 1990. 184 s.
- Вербич, С. О.: Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. Київ: Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2007. 120 s.
- Вербич, С. О.: Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк: ВМА „Терен“, 2013. 156 s.
- Wolnicz-Pawłowska, E.: Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do ujścia Prosny. Warszawa: Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2006. 376 s.

Lexical origin of the old Slovak hydronymy from the Hornád river basin in the Slavonic context

Jaromír Krško

The author analyzes some of the names of the Hornád river basin, pointing out their antiquity. Many hydronyms are of Slavonic (or pre-Slavonic) origin and lexical origin of the common Slavonic base is clarified by the comparison of hydronyms which are motivated in the Slovak and other Slavonic languages in the same way. In the article, the author analyzes some of the names motivated by vegetation, character of water etc.